

Emlékezés Bugát Pál halálának 125. éves évfordulójára

MOLNÁR József
Mátra Múzeum, Gyöngyös

ABSTRACT: The course of life, the scientific activity, and the relations to Gyöngyös of Pál Bugát (1793-1865) doctor of medicine, chief medical officer of the Hungarian War of Independence in 1848/49, the creator of the Hungarian medical language is produced by author in his paper. Bugát's collection of natural science is kept by the Mátra Museum, Gyöngyös.

SZÁRMAZÁS

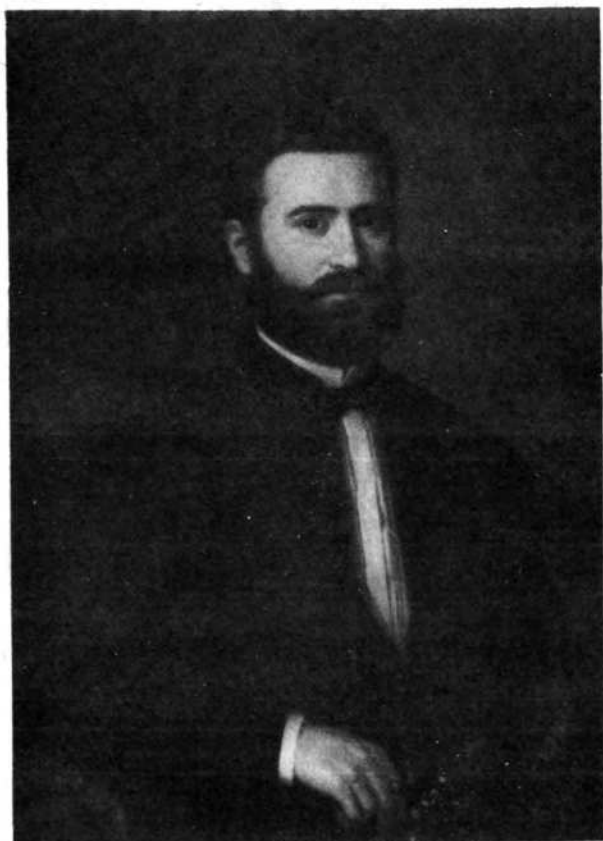
Az 1770-es évek elején egy Halászon (ma Gyöngyöshalász) született jobbágy fiatal a "városba" kerül és Gyöngyösön magyar szabóságot tanul. 22 éves korában, 1783. július 1-én Bukát János (Bukát A. Johann, nevét k-val írta) a gyöngyösi Szent Bertalan templomban házasságot kötött a 18 éves Balogh Teréziával (Teresia Baloghi). Gyermekek Bugát Pál 1793. április 12-én született (az Alsóvárosi Plébánia keresztek anyakönyvében Paulus Antonius néven bejegyezve, apja neve "K"-val írva) a város szélén levő kis házukban. Bugát Pál szülőháza a róla elnevezett utca 8 sz. alatt volt, nem messze a ma Gorkij (valamikor Országút) utcai autó szerviztől, ma már nincs meg, mert 1972-ben a Mérges úti lakótelep építésekor lebontották.

ÉLETÚT

A jobbágyszármazású szülők szerették volna, ha jóeszű fiúk több lesz mint egy "mesterember", ezért az elemi iskola elvégzése után a helyi ferences gimnáziumba írtatták be - itt az első tanulók között volt, majd 1807-től a bölcsészetet Egerben végezte. 1811-1816 között Pesten az egyetemen orvosra tanult, majd a latin nyelvű doktori értekezése elkészítése után, 1818. december 21-én orvosdoktorrá avatták. 1820-ban szemész mester lett, 1822. június 21-én felvették az orvosi kar tagjai közé. Közben több éven át tanársegéd az egyetemen. 1823. augusztus 30. - 1824. február 24. között Bakabánya királyi bányaváros (ma Pukanec, Csehszlovákia) tiszti főorvos, ezután rövid ideig az orvosi kar jegyzője Pesten, 1824. április elejétől 1824. október 4-ig Selmec és Béalánya (ma Banska, Stiaavnica, Banska Bela, Csehszlovákia) főorvosa. 1824. október 5-től a pesti egyetem élet-tankór - gyógytan és a gyógyszer-tan tanára 1849. május 25-ig. (Közben az orvosi kar dékánja is.) 1849. május 26-tól a Szemere kormány kinevezi a Belügyminisztériumba áthelyezett polgári és egészségügyi osztály igazgató tanácsnokává, és az ország főorvosává, mely tisztségét a szabadságharc leveréséig betöltötte. Ezután, hogy az azonnali megtorlást elkerülje hazajön Gyöngyösre és a ferencrendiek kolostorában a rendfőnök első emeleti szobájában tartózkodik 7 héten át. 1850-ben a szabadságharcban való részvétele miatt egyetemi tanári állásától és még nyugdíjigényétől is megfosztották. Ezután már csak nyelvészeti és tudományos munkásságot folytat egészen haláláig, - 1865. július 9-ig. Pesten temették el.

Életrajzából még annyit, hogy 1828-ban feleségül vette Almay Erzsébetet, gyermekeik nem születtek, de felnevelt 6 árva csángó gyermeket.

A Magyar Tudományos Akadémia 1830. november 17-én tagjai közé választotta. 1841-ben megállapította a Természettudományi Társulatot (a III. elődjét), melynek 4 évig elnöke, 4 évig alelnöke volt és 1860-1864 között újból elnöke, melyről gyengülő egészsége miatt mondott le.

BUGÁT Pál, a feltételezések szerint BARABÁS Miklós festménye. A Bugát Pál Kórház (Gyöngyös) tulajdona. (SÓTI Péter felvétele.)

TUDOMÁNYOS MUNKÁSSÁGA

Bugát egyetemi tanár korában latin nyelven tanítja hallgatóit és rádöbben arra, hogy nincsenek magyar orvosi műszavak. Bugát baráti köréhez tartozott Vörösmarty Mihály, Kisfaludy Károly, Toldy Ferenc és Bajza József. Ebben az írói körben ismerkedik meg a nyelvújítással. Bugát a magyar orvosi nyelv megteremtésében óriási szerepet vállalt, hallgatóit magyar nyelven tanítja, gyógyászati műszavakat alkot, ezeket jó részben ma is használják orvosaink.

Tekintsük át Bugát nyelvészeti munkásságát, a legfontosabb műveit ismertetve.

1928-ban németből fordította Hempel Adolf: Anatómiáját 2 kötetben. "Az egészséges emberi test boncztudományának alapvonatjai" címmel, melyhely magyar nyelvű szótárt is készített. Ez volt az első magyar nyelvű bonctan. 1830-ban 3 munkája jelent meg: 1.) Közönséges körtudomány, 2.) Éptan (Egészségtan), 3.) Nahnemann Organonja, (Életműve) a gyógyművészségnek magyarítva-németből fordította). Az első magyar gyógyászati folyóiratot Orvosi Társaság címmel 1831-1848 között Bugát szerkesztette Toldy Ferencsel együtt: a folyóirat 1833-1837 között szünetelt. 1837-1848 között Toldy helyett Flór Ferenc volt Bugát szerzőtársa. A folyóirat cikkeit gyakorló orvosok írták, ezért igen értékes gyakorlati, szakmai tapasztalatok váltak közkinccsé. 1833-ban a Bugát-Toldy páros: Magyar-deák és Deák-magyar orvosi szókönyv címmel kiadta az orvosi műszavakat (deák nyelv alatt a latint kell érteni). 1836-37-ben 2 kötetben a Sebészesség (fordítás Chelius után), a kötet végén latin-magyar-német műszógyűjteménnyel. 1836-37-ben Tschanner után fordította a Tapasztalati természettudomány (t). 1840-ben Bugát és Flór összeállították és kiadták a Magyarországi orvosrend névsorát. Legnagyobb munkája az 1844-ben megjelent 40.000 szót tartalmazó: Természettudományi Szóhalmaz. 20 év nyelvészeti munkáját öleli fel, mintegy összegzése elért eredményeinek. A jobbágy-kézműves származású Bugát, ő a mélyből, a nép sorából észlel, szorgalmával felemelkedett egyetemi tanár, művét Magyarország királyának, V. Ferdinándnak ajánlja, aki ezért gyémántos gyűrűvel ajándékozta meg. 1850-1863 között 12 kisebb-nagyobb nyelvészeti munkát írt, de ezek már nem jelentősek.

GYÖNGYÖS ÉS BUGÁT

Bugát Pál Gyöngyös szülötte, iskolái egy részét itt végezte. Az 1831-es kolerára idején, mely városunkban is sok áldozatot szedett, pénzzadománnyal és orvosi tudásával segítette szülővárosát. Szülei a Nagytemetőben nyugszanak. 1840. augusztus-szeptember hónapban, a szabadságharc utáni közvetlen megtorlás idején gyermekkori tanítói, a ferencrendi szerzetesek rejtették el a kolostorban.

A többi Bugát emlék már a XX. századhoz kötődik. A gyöngyösi kórház 1956. augusztus 19-én vette fel a Bugát Pál nevet, a kórház előtti Bugát mellszobrát 1960-ban leplezték le (Madarassy Walter alkotása). 1984-ben rendezték meg a gyöngyösi Berze Nagy János Gimnáziumban első ízben a középiskolás tanulók részére az Országos Természettudományi Versenyt, mely 1986. augusztus 21-én vette fel a Bugát Pál nevet. A verseny Bugát emléklakettjét Csépany Ákos volt gimnáziumi tanuló, ötvös- és restaurátor készítette. Ugyanekkor a gimnázium dísztermében a Mátra Múzeum Bugát anyagából emlékkiállítás is nyílt: Bugát csigagyűjteménye 89 db csiga és kagyló a Mátra Múzeumban van. 1986-ban az Északkelet-Magyarországi Belgyógyász Kongresszus gyöngyösi tanácskozáására a kórház egy szép Bugát emlékermet készített. A kórház 1988. szeptember 14-15-én ünnepelte meg alapításának 150. évfordulóját, ekkor nyílt meg a kórházban a Bugát emlékszoba a Mátra Múzeum letéti anyagából. A második világháború előtt és után utcanév, ma tér viseli nevét Gyöngyösön.

Közel két évszázada a jobbágyszármazású szabómester fia eszével, szorgalmával kiemelkedett sortársai közül, orvos lett, egyetemi tanár, nyelvújító, a magyar orvosi nyelv megteremtője, ő volt az aki megtanította a nemzetet "műszabatosan" beszélni, a Természettudományi Társulat megszervezésével a tudományos ismeretterjesztést szorgalmazta hazánkban - példásan helytállt a forradalom és a szabadságharc idején: Gyöngyös város kiemelkedő személyisége méltán lehet életével, munkásságával, tudásával, szorgalmával, céltudatos, mindig alkotni akaró töretlen életerejével a mai gyöngyösiek, fiatalok, idősök példaképe.

IRODALOM

1. Bejegyzés a Gyöngyösi Szent Bertalan templom Házassági anyakönyvébe (1783 július 1). - 235. o.-
2. Alsóvárosi Plébánia Kereszteltek Anyakönyve 70. o. 5. sor Paulus Antonius néven bejegyezve.
3. ENTZ, G. (1915): Megemlékezés Bugát Pálról, Természettudományi Közlöny p. 411-412.-
4. FÜLÖP, L. (1958-59): Bugát Pál a nyelvújító. A Gyöngyösi Állami Vak Bottyán Általános Gimnázium Értesítője, 1958-59. tanév p. 33-37.-
5. MOLNÁR, J. (1972-73): Bugát emlékek a Mátra Múzeumban, a Gyöngyösi Berze Nagy János Gimnázium Értesítője 1972-73. p. 19-26.
6. PODONI, J. - VARGA, A. (1984): Bugát Pál a malakológus. Folia Historico-Naturalia Musei Matraensis 9: 74-77.
7. STILLER, K. (1914): Bugát Pál élete és művei. Gyöngyösi Kalendárium, p. 162-176.
8. VARGA, S. (1990): Bugát Pál emlékek Gyöngyösön.

MOLNÁR József
H-3200 GYÖNGYÖS
Mátra Múzeum
Kossuth u. 40.